

### 3. Historické prameny pěstování ovoce

O existenci ovocných zahrad na našem území se dovídáme z listin z 11. - 12. století v souvislostech s budováním, převodem a hospodařením klášterů (TETERA, 1994). Snad nejstarší zmínka o ovocné zahradě je v darovací listině knížete Soběslava z roku 1130. První zmínka o specializované profesi - zahradníkovi („hortulanus“) je z roku 1143. V zakládací listině kladrubského kláštera se uvádí štěpař („amputator arborum“). Také Kosmas se ve své „Kronice české (Chronica Bohemorum)“ zmiňuje o sádkách. Píše, že 20. května roku 1125 napadlo mnoho sněhu a pak přišly silné mrazy a zničily obilí, vinice a sady.

Ze 13. a 14. století pocházejí četné ikonografické doklady o existenci zahrad, sadů, o sklizni a ošetřování ovocných stromů. V období vrcholného feudalismu za vlády krále Karla IV. (1316 - 1378) nastal všeobecný rozkvět zemědělství i ovocnářství. Vznikají různé slovníky, z nichž díla mistra Bartoloměje Klareta - „Bohemář“, „Glosář“ a „Vokabulář“ přinášejí nové české zemědělské výrazy, např. makovice, oves, zahradnictví, strboul, senoseč, hospodář, hnůj, kosa, srp, hrábě, pluh, brány a další. Zaznamenal i několik názvů odrůd ovoce (‘Rakúské’, ‘Vinné’, ‘Vlašské’, ‘Jadnie’).

Podstatnou složkou staré zemědělsko-botanické literatury byly knihy, zvané herbáře. Vedle autorů Matěje ze Zlína (1416), Kříšťana z Prachatic (1419) a Jana Černého (1517), byl nejznámější herbář P. O. Mattioliho (1501 - 1577). V Čechách vyšel tiskem (roku 1562) v překladu Tadeáše Hájky z Hájku.

V době husitské docházelo v některých krajích k útlumu ovocnářství. Někteří demagogičtí kněží zakazovali dokonce jíst ovoce a kázali ničit stromy.

Koncem 16. století, za vlády Rudolfa II. (1552 - 1612), dosáhlo opět ovocnářství v českých zemích vysoké úrovně. Objevují se již speciální spisy o pěstování ovoce, jako např. „Kniha o štěpování“ od Jošta z Rožmberka z roku 1598.

V období 17. a 18. století bylo naše ovocnářství proslulé. Zaváděly se nové odrůdy, ovoce se stávalo předmětem obchodu, zvyšovala se efektivnost jeho pěstování. Dokládá to historik Bohuslav Balbín (1611 - 1688) ve spisu „Miscellenea historica regni Bohemiae“ (vydané r. 1680). Vysokou odbornou úroveň měly zahradnické spisy pobělohorského exulanta Jiřího Holíka, který svá díla oprostil od mnoha pověr při pěstování rostlin. Vynalezl a zlepšil některé způsoby roubování (kopulace, triangulace-kozí nožka).

Třicetiletá válka narušila hospodářskou stabilitu země a poškodila též ovocnářství. K obnově docházelo až koncem 17. století. Koncem 18. století vychází na podporu rozvoje ovocnářství další specializované knihy. Bylo vydáno „Naučení o štěpařství“ od V. Skřivánka roku 1798 a „Pomona Bohemica“ roku 1795 od M. Rösslera a další.

V době osvícenství za vlády Marie Terezie (1717 - 1780) a Josefa II. (1741 - 1790) vzniká mnoho zemědělských, zahradnických, ovocnářských a vinařských spolků. V roce 1750 dochází ke vzniku Bratrstva zahradnického v Praze a v roce 1767 ke zřízení Hospodářské společnosti (později c. k. Vlastenecko-hospodářské společnosti), která začátkem 19. století založila samostatnou Štěpařskou jednotu. V létech 1771 - 1787 uspořádala Vlastenecko-hospodářská společnost v Čechách šetření, z něhož vyplynulo, že v zemi se pěstovalo roku 1772 - 2 miliony 360 tisíc a roku 1786 - 7 milionů 650 tisíc ovocných stromů.

Na Moravě a ve Slezsku vznikaly zemědělské společnosti přibližně ve stejném období. Roku 1811 se z nich vyvinula slavná Moravskoslezská společnost pro zvelebení orby, přírodoznavectví a vlastivědu. V roce 1816 byl založen Pomologicko-enologický výbor v Brně a v roce 1820 obdobný výbor vznikl v Praze. Později začaly vycházet různé ovocnářské a zahradnické sborníčky a periodika.

V těchto periodikách („Ovocnické rozhledy“, „Časopis českých zahradníků“, „Zahradnické listy“, „Zahrádkář“, „Přítel zahrad“, „Milotický hospodář“ apod.) byly občas popisovány a hodnoceny naše odrůdy ovocných dřevin. Lze konstatovat, že první systematické sběry a popisy místních odrůd ovoce prováděl M. Rössler (1754 - 1829). V jeho sbírce je uvedeno asi 800 odrůd jabloní, z toho bylo 13 % místních, u hrušní dokonce 24 %. Rukopisný katalog této sbírky, jeho popisy a hodnocení jsou psány německy. Názvy ovocných odrůd přeložil roku 1891 J. Hellich. Několik místních odrůd popisuje František Pixa (1848) v díle „Klíč štěpařský, čili nawedení k štěpowání owocních stromů a popis nejznamenitějších druhů owocních v Čechách“. Ve svých popisech, oproti Rösslerovi, však neuvádí provenienci.

U nás se již r. 1886 rozhodl F. Thomayer vydat tiskem i obrazem výběr českého ovoce (BOČEK, 1957). V krásném díle „České ovoce“, jež bylo vydáno r. 1894, popisuje 50 odrůd jablek, které se nejlépe hodí k pěstování v Čechách. Byla to vědomá a záměrná snaha po výběru nejvhodnějšího sortimentu. Asi ve stejné době, tj. v letech 1891 až 1892, vydával Buňat „Časopis českého ovocnictví“, kde popisuje některé hodnotné ovocné druhy. O něco později vydává V. Burian dílo „Naše české ovoce“, vydány byly jen čtyři sešity, kde je popsáno 22 odrůd jablek a hrušek.

První souborné pomologické dílo „Moravské ovoce“, bylo vydáno v roce 1907 nákladem Ovocnářské unie. Autorem díla byl F. Suchý, inspektor ovocnictví na Moravě. V knize je popsáno asi 200 ovocných odrůd: 46 jablek, 35 hrušek, 18 třešní a višní, 18 sliv, renklód a švestek, 7 meruněk a 10 broskví s barevným vyobrazením. Dále jsou popsány – 2 vlašské ořechy, 9 lískových oříšků, 3 mišpule, 3 kdoule, 23 srstky, 10 rybízů, 14 malin, 4 ostružiny a 14 jahod.

Stejně jako Thomayer se snaží i Suchý upozornit na ty nejhodnotnější odrůdy a je veden snahou pěstovat ovoce kvalitní, tržní, aby se tak zvýšila jeho výnosnost. Snaží se zjednodušit příliš široký ovocný sortiment. Vydal současně mapu obvodů normálního výběru ovocných odrůd pro české kraje na Moravě.

Dílo F. Suchého bylo J. Říhovi podnětem k sepsání souborného díla „České ovoce“, jež začalo vycházet v roce 1912 v sešitech nákladem Ovocnického spolku v Čechách. Autor díla „České ovoce“ J. Říha (1853 - 1922) soustřeďoval na začátku 20. století místní odrůdy ovocných dřevin do okresní školky v Chlumci nad Cidlinou. V rukopise je popsáno mnoho místních odrůd, které zasílali přímo Říhovi a později jeho pokračovatelům různí pěstitelé, školkaři, rolníci, učitelé a faráři.

Toto klasické dílo je vyvrcholením naší pomologické literatury. Bylo původně vydáno v pěti dílech s podrobným popisem i s dokonalým vyobrazením každé odrůdy. Jednotlivé díly obsahují: I. díl Hrušky (65 odrůd), II. díl Višně, slívy a švestky (51 odrůd), III. díl Jablka (60 odrůd), IV. díl Meruňky (32 odrůd), broskve (41 odrůd), srstky (35 odrůd), rybíz (33 odrůd), maliny (19 odrůd) a ostružiny (6 odrůd), V. díl, sepsaný inspektorem J. Fořtem, pojednává o vinné révě (26 odrůd). Dodatečně byl v r. 1923 vydán VI. díl Jablka (60 odrůd), který podle zápisků J. Říhy zpracoval a doplnil Dr. K. Kamenický. Celkem je v díle „České ovoce“ popsáno celkem 438 odrůd.

Ještě před vydáním tohoto díla popsal J. Říha mnoho různých odrůd v měsíčníku „Ovocnické rozhledy“, které založil roku 1910 redaktor F. Macháček. J. Říha byl naším nejpłodnějším a nejdokonalejším autorem pomologické literatury. Pokud bylo u nás později vydáno kterékoliv pomologické dílo, čerpali autoři většinou z prací a ze zkušeností Říhových.

Skutečný výběr hodnotných ovocných odrůd byl u nás vydán v roce 1926. Byl sestaven Dr. Kamenickým na podnět pomologické sekce Československé ovocnické společnosti a vydán za podpory ministerstva zemědělství nákladem Unie pod názvem „Výběr tržních odrůd ovocných“. Je to výtah z díla „České ovoce“ a má 69 barevných tabulek. Ve „Výběru“ je popsáno a doporučeno 18 odrůd jablek, 16 hrušek, 13 třešní a višní, 5 švestek, 10 sliv, renklód a mirabelek, 4 vlašské ořechy, 3 lískové ořechy, 3 rybízy, 6 srstky, 3 maliny a 6 jahod. Podobného druhu je velký „Atlas tržních odrůd ovocných“, sestavený

týmž autorem roku 1941. Vydala jej rovněž Unie s 88 barvotiskovými přílohami. V předmluvě k tomuto dílu pojednává autor o zkušenostech, jež získal s některými ovocnými odrůdami za mrazových pohrom v letech 1929 a 1939-40 a 1940-41. Je to vlastně pozměněné a doplněné vydání autorova „Výběru“. Roku 1933 uspořádal Dr. K. Kamenický s několika spolupracovníky knihu „Ovocnářské oblasti československé s výběry tržních ovocných odrůd“. Tato kniha vyšla nákladem Ministerstva zemědělství.

Dílo „České ovoce“ je obsáhlé, nebylo však vzhledem k vysoké ceně každému dostupné. Když bylo později na knižním trhu vyprodáno, začal J. Vaněk v Chrudimi roku 1936 vydávat dílo „Lidová pomologie“. Má kapesní formát a jednotlivé odrůdy jsou popsány velmi stručně. V každém díle je vždy popsáno a barevně vyobrazeno 100 odrůd. Jedině u drobného ovoce popisuje autor v VIII. dílu 209 odrůd. „Lidové pomologie“ bylo v Chrudimi vydáno 10 dílů, z toho dva díly o ovocných škůdcích (VI. a IX. díl). Celkem popisuje autor asi 909 odrůd ovocných a asi 200 škůdců. Poslední X. díl Jablka obsahuje i některé Mičurinovy odrůdy. Autor měl v plánu vydat i XI. svazek řady, který by se zabýval lokálními odrůdami ovoce převážně ze Slezska. Ale poválečná situace neumožnila další vydání oblíbených Vaňkových pomologií. Materiály z průzkumu jeho spolupracovníků zůstaly v rukopisné pozůstalosti rodiny.

Zvláštním dílem je „Pomologický klíč“, vydaný ve Zlíně r. 1947. Autorem je L. Vlček, který v podtitulu knihy uvádí, že je to praktická příručka k sestavení výběru k speciálním účelům. Příručka je trojdílná a skládá se z pomocného slovníku synonym, ze seznamu uznaných českých názvů ovocných odrůd a z vlastního klíče, tj. z tabulek s vysvětlivkami. Je to dílo svým pojetím zcela originální. V díle je ve zkratkách popsáno kolem 832 odrůd (jablek 308, hrušek 127, třešní 92, višní 49, švestek 50, sliv 47, renklód 22, broskví 91 a meruněk 46). Podobně jako „Lidová pomologie“ není ani Vlčkův „Pomologický klíč“ výběrem ovocných odrůd, jež lze u nás doporučit k pěstování, tak jak to měli na mysli Thomayer, Suchý a Říha.

Později vyšla díla, specializovaná na jednotlivé ovocné druhy „Meruňka a broskev“ a „Višně a sladkovišně“. Celkem jsou obě publikace zaměřeny hlavně k praktické potřebě a k hospodářskému významu popisovaný druhů a doporučovaných odrůd. První dílo „Meruňka a broskev“ je práce několika autorů a bylo vydáno roku 1935 nákladem časopisu Jižní Morava v Brně. Druhé dílo „Višně a sladkovišně“ vydal Orbis v Praze roku 1948. Autory jsou Dr. B. Starý a F. Ferkl. Obě díla jsou zajímavá svým novým modernějším zpracováním a celkovým pojetím. Hodnotnou publikací byla, jak uvádí LUŽNÝ (1998), „Pomologie I.“ od Prof. J. Bočka, vydaná v roce 1954, ale i další učebnice, zabývající se intenzivním ovocnářstvím.